

П ОЛТАВСЬКИЙ
К РАЄЗНАВЧИЙ
М УЗЕЙ

**МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ
МУЗЕЄЗНАВСТВО
ОХОРОНА ПАМ'ЯТОК**

Випуск **XVI**

ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ПОЛТАВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ
імені Василя Кричевського

ПОЛТАВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ:

Маловідомі сторінки історії,
музеєзнавство, охорона пам'яток

Збірник наукових статей

Випуск XVI

Харків
«Майдан»
2020

5. ПЕРСОНАЛІЇ

УДК 631.4–051:378](477.53)(092) Іллічевські

Віктор Самородов, Олена Халимон

ПОЛТАВСЬКІ ІНТЕЛІГЕНТИ ІЛЛІЧЕВСЬКІ У ВИМІРІ ТРЬОХ ЮВІЛЕЇВ

Відтворено життя та творчий доробок професійної діяльності представників полтавської інтелігенції другої половини XIX – кінця XX століття – аграріїв О. О. Іллічевського (1865–1941), В. О. Іллічевської (1900–1939) та ботаніка С. О. Іллічевського (1895–1959?).

Ключові слова: Полтавське сільськогосподарське товариство, Полтавське товариство любителів природи, агрономія, ботаніка, фітопатологія, Олімпій Олександрович Іллічевський, Сергій Олімпійович Іллічевський, Валентина Олімпіївна Іллічевська.

Рік 2020 – багатий на ювілейні дати в аграрній історії Полтавщини. 155 років тому в 1865 р. було створене і почало діяти Полтавське сільськогосподарське товариство, а в 1920 р. розпочав відлік свого існування Полтавський державний аграрний університет (ПДАУ). Пряме відношення до них мають і герої цієї розвідки – Олімпій Олександрович Іллічевський (1865–1941) і його діти – донька Валентина (1900–1939) та син Сергій (1895–1959?). Цього року в них теж ювілеї, відповідно 120 та 125 років від дня народження. Тож саме через родину Іллічевських автори хотіли б навести величезну кількість «будівельного матеріалу», який вибудовує нові та цікаві факти з історії аграрної та біологічної науки не лише Полтавщини, а й усієї України.

Тож почнемо з батька – ровесника Полтавського сільськогосподарського товариства. Крім нього, Олімпій Олександрович був дотичний до історичного поступу багатьох організацій та установ Полтавщини. Це, зокрема, не тільки згадані вже Полтавське сільськогосподарське товариство та ПДАУ, а й Полтавська сільськогосподарська дослідна станція імені М. І. Вавилова, Полтавський

національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського [37].

Відомо, що Олімпій Олександрович походив із старовинного шляхетного роду Іллічевських. Він був єдиним сином колежського реєстратора. Народився 17 серпня 1865 р. у селі Іванівка Єлисаветградського повіту Херсонської губернії. Після закінчення у 1885 р. Єлисаветградського земського реального училища рік навчався у Лісовому інституті у Петербурзі, згодом перевівся до Петровської землеробської та лісової академії – головного тодішнього вишу Російської імперії. Тут він здобув ґрунтовні знання, пишався тим, що був учнем професора І. О. Стебута. Академію закінчив у 1891 р. [3].

Після цього, на початку 1892 р., юнак разом із іншими спеціалістами поїхав до Тамбовської губернії на лісові розробки в місця, що постраждали від голоду. На цій роботі він дуже підірвав здоров'я і змушений був повернутися додому на лікування. У 1894 р. О. О. Іллічевський брав участь в оціночно-статистичних роботах Херсонського губернського земства, але стан здоров'я не дозволяв здійснювати тривалі роз'їзди і він полишив посаду. Навесні 1895 р. О. О. Іллічевський обійняв посаду повітового агронома в містечку Усмань Тамбовської губернії (нині Липецька область, Росія). Тут він одночасно завідував Усманським дослідним полем (1895–1896) [46].

Із ліквідацією агрономічної організації Тамбовської губернії О. О. Іллічевський перейшов у 1896 р. на посаду завідуючого відділом поточної статистики Пермського губернського земства. У наступному році він працював Шуйським повітовим агрономом у Володимирській губернії. У 1899 р. родина Іллічевських переїхала на Полтавщину, де Олімпій Олександрович поєднував посади повітового агронома і секретаря Костянтиноградського (нині м. Красноград Харківської обл.) сільськогосподарського товариства (1899–1901). Секретарем товариства він був обраний одногосно під час таємного голосування 17 січня 1899 р. Членом Костянтиноградського сільськогосподарського товариства О. О. Іллічевський залишався до 1917 р. [37].

У червні 1901 р. О. О. Іллічевський із родиною полишив провінційне містечко і переїхав до центру губернії – в місто Полтаву. Тут 20 років (1901–1920) Олімпій Олександрович був секретарем Полтавського сільськогосподарського товариства та активним членом чотирьох його відділень. Крім цього, він входив до редакційного комітету журналу «Хуторянин», який видавало товариство, та Ради

Полтавського дослідного поля – згодом Полтавської сільськогосподарської дослідної станції. Він зарекомендував себе як активний організатор численних агрономічних з'їздів, семінарів, курсів, експертних комісій. Олімпій Олександрович був ключовою фігурою таких вікопомних для Полтавщини справ, як перетворення Полтавського дослідного поля у Дослідну станцію (1902), а також відкриття у Полтаві сільськогосподарського інституту (1913) [36, 37].

У згаданий період Олімпій Олександрович був провідним діячем одного із найстаріших і найбільших у Росії – Полтавського сільськогосподарського товариства. От лише деякі підтвердження цього висновку. О. О. Іллічевський представляв інтереси товариства на численних губернських, повітових і фахових з'їздах, входив до комітету Харківської дослідної станції (від 1911 р.). Усіляко сприяв розвитку показових полів і садів товариства, а також проведенню експедицій до Середньої Азії для закупівлі каракульських овець. Олімпій Олександрович залишив помітний слід як літописець історії товариства. За сумлінну працю з його розбудови він отримав від керівництва низку подяк (1905, 1907, 1915) і був обраний Почесним членом товариства (від 28 жовтня 1913 р.). У зв'язку з 50-річчям товариства О. О. Іллічевського представили до високої державної нагороди [38]. Після жовтневого перевороту (1917) він не залишив своєї посади. Від 25 березня 1918 р. увійшов до створеного академіком В. І. Вернадським у Полтаві Товариства любителів природи [8].

Коли у Полтаві 1920 р. було відкрито Вищу робітничу школу, Олімпій Олександрович почав працювати як її лектор. Спочатку він викладав тут загальне землеробство на інструкторських курсах по насінництву. Разом із цим працював у сільськогосподарському підвідділі Губземвідділу, обіймав посаду вченого секретаря дослідного Бюро цієї головної установи аграрного профілю тодішньої Полтавської губернії [46]. Уже через рік Олімпій Олександрович – штатний викладач, а в подальшому – штатний професор Полтавського сільськогосподарського технікуму, згодом перетвореного на Полтавський агрокооперативний політехнікум, а ще пізніше у Полтавський зоотехнічний інститут. Так у різні роки називався нинішній Полтавський державний аграрний університет. Саме у цих попередниках згаданого вишу О. О. Іллічевський викладав загальне землеробство та ґрунтознавство з елементами геології [37, 46]. Водночас ці ж предмети читав у 1921 – 1923 рр. і в Полтавському технікумі садівництва, який тоді мав права вищої технічної школи. У

1921 – 1922 рр. Олімпій Олександрович завідував сільськогосподарським відділом Центрального Пролетарського музею Полтавщини (нині Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського), а з ліквідацією відділу перейшов виключно на педагогічну роботу. Від 1922 р. він став викладачем рослинництва і ґрунтознавства Полтавської садово-городньої профшколи (нині Відокремлений структурний підрозділ «Аграрно-економічний фаховий коледж ПДАУ»), головою комісії її фахівців. Цю посаду обіймав до 1 жовтня 1924 р. [37].

За період від 1923 по 1929 рр. О. О. Іллічевський знову доводить своє значення компетентного різнопланового фахівця для багатьох новостворених установ. Про це красномовно свідчить його пошанування на Першому губернському з'їзді земробітників Полтавщини, який на початку березня 1924 р. проходив у Полтаві. Тоді О. О. Іллічевського запросили до президії З'їзду, і як одного із робітників-ветеранів з агрономії вітали від низки різних установ і професійних об'єднань, вручили пам'ятну (ювілейну) адресу. Крім цього, З'їзд постановив призначити Олімпію Олександровичу грошову нагороду – «По 40 червоних карбованців що-місячно» [37, с. 9]. У 1924 р. його переобирають до Помологічної комісії. Згодом, у травні 1928 р., як делегат Першої Всеукраїнської наради ґрунтознавців у Харкові він став одним із фундаторів Всеукраїнського товариства ґрунтознавців, обирався членом його бюро та одним із перших розробників Статуту. У 1929 р. О. О. Іллічевський як кваліфікований ґрунтознавець надав допомогу колективу полтавських ботаніків, які досліджували заплавні луки долини р. Ворскли [19].

Від 1930 по 1933 р. Олімпій Олександрович був першим завідувачем новоствореної кафедри ґрунтознавства Полтавського сільськогосподарського інституту. Крім цього у згаданий час він за сумісництвом працював позаштатним доцентом Полтавського інституту соціального виховання (нині Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка): шкільного факультету агробіологічного відділу – кафедри землезнавства і сільського господарства (1930/1931), агрономічних наук (1931/1932), реконструкції сільського господарства (1932/1933). Від 1931 р. – лектор факультету інженерів-агрономів організаторів Полтавського плодово-ягідного інституту. У 1933 р. стан здоров'я професора погіршився і першого вересня він звільнився зі своєї основної роботи у Полтавському зоотехнічному інституті. В автобіографії, прикладеній до

заяви на ім'я директора Ботанічного саду АН УРСР від 5 листопада 1954 р., С. О. Іллічевський писав: «Батько... – персональний пенсіонер, вмер на початку Вітчизняної війни» [4, арк. 134]. Тобто 1941 р., слід вважати роком смерті Олімпія Олександровича. Його творча спадщина – це 92 друковані праці, більшість із яких має значення для дослідників аграрної історії [37].

Авторами виявлені деякі з місць проживання родини Іллічевських у Полтаві: у 1913 р. – провулок Андріївський, 6; 1918 р. – до середини 20-х рр. – вулиця Стрітенська, 75, а в 1930–1933 рр. будинок Полтавського зоотехнічного інституту по вулиці імені Ф. Лассаля, 12 (колишня Колонійська, нині – Сквороди) [37].

Що ж до особистого життя О. О. Іллічевського, то маємо із цього питання досить обмежені відомості. Знаємо лише те, що в родині Олімпія Олександровича та Раїси Іванівни Іллічевських було двоє дітей [46].

Старший із них – син Сергій народився 17 вересня 1895 р. у містечку Усмань Тамбовської губернії (нині Липецька область Російської Федерації). Від 1899 р. разом із родиною почав жити на Полтавщині [4, 46]. Відомо, що початкову освіту Сергій отримав у Першій класичній чоловічій гімназії в Полтаві. Адже саме тут навчалися діти дворян, чиновників і військових губернського центру. Гімназисти поглиблено вивчали мови: німецьку, французьку, грецьку, і надто – латину. Позакласна робота була пов'язана із заняттями музикою, малюванням, літературою і театром. В учбовому закладі особливо цікаво проходили уроки з природничої історії. Вони здебільшого проводились поза межами класів – у полях і садах, для збирання і засушування рослин, тобто гербарію [9]. Все це й сформувало Сергія як натураліста, який добре знав латину, а також іноземні мови, особливо англійську, гірше французьку та німецьку [4, 10]. Тому не дивно, що юнак вирішив здобувати відповідну біологічну освіту. Спершу (1914–1917) він вчився на фізико-математичному факультеті природничого відділення Київського університету, та не встиг його закінчити у зв'язку із тогочасними політичними подіями і переїздом до батьків до Полтави. У ті важкі та лихі часи родина Іллічевських залишалася вірною ідеалам природодослідництва. До речі, починаючи від 1917 р., С. О. Іллічевський проводив систематичне вивчення флори околиць м. Полтави в радіусі 15–17 верст і збирав гербарій, тож був добре обізнаний із флорою досліджуваної території та цікавими в ботанічному відношенні об'єктами. За його особистим

Рис. 1. Іллічевський О. О., 1930 р.

Рис. 2. Іллічевський С. О., 1931 р.

Рис. 3. Іллічевська В. О., 1927 р.

зізнанням, для їх дослідження у 1917 р. він здійснив більш як 400 ботанічних екскурсій. Паралельно з цим працював у Полтавському народному природничо-історичному музеї (нині Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського). У 1918 – 1919 рр. Сергій був його практикантом [2, 41].

Коли В. І. Вернадський у березні 1918 р. при музеї створив Полтавське товариство любителів природи, син і батько Іллічевські вступили до цієї організації. Це навіть відмітив сам організатор Товариства як дуже позитивне явище [8]. Можна вважати, що діяльність у Товаристві стала для 23-річного Сергія однією із перших сходинок до науки та музейної справи. І хоч згадане вище професійне об'єднання проіснувало недовго, молодий натураліст знайшов себе в іншому творчому угрупованні. Він продовжив діяльність в Українському Науковому Товаристві дослідження й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині при ВУАН. Робота в ньому надихнула С. О. Іллічевського зайнятися етимологією рослин, адже раніше дев'ять років поспіль, починаючи від 1918 р., під час ботанічних екскурсій він записував у місцевого населення народні назви рослин. Дослідник спробував класифікувати їх за походженням, місцем і часом виникнення. Підсумком цієї роботи стала праця вченого «Українські назви рослин, їх походження та класифікація» [30]. Згодом з однойменною доповіддю С. О. Іллічев-

ський виступив на Всеукраїнському з'їзді з вивчення продуктивних сил країни у Харкові в січні 1925 р.

Взагалі ж, 20-і рр. ХХ ст. були важкими для родини Іллічевських. Сергій робив усе можливе, щоб допомагати батькам і сестрі, ось чому він увесь час шукав хоч якусь роботу. Спершу в Губкомздраві, а згодом – у Губземвідділі (1919; 1921) [4, 7]. Тут він працював як технік-інструктор з лікарських рослин. У 20-і рр. ХХ ст. він підробляв як дослідник бур'янів на дослідних станціях Полтавщини. У 1920 р. із радістю прийняв запрошення Лубенської станції лікарських рослин щодо дослідження бур'янів землекористування цієї установи. Згодом знову поїхав до Полтави, де працював у музеї (1921–1922) [4]. Усе літо 1922 р., а згодом 1923, 1924 і 1926 рр. С. О. Іллічевський – практикант відділу бур'янів Полтавської сільськогосподарської дослідної станції. Тут, під орудою кращого тогочасного знавця рудеральної флори України П. І. Лещенка, він здійснив величезний комплекс робіт, зібрав об'ємний гербарій, одну частину якого залишив на станції, а другу передав до наукових установ Харкова та Києва [4].

У літературі є інформація про те, що у 1922 р. С. О. Іллічевський недовгий час був співробітником Ботанічного кабінету і гербарію АН України – нинішнього Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України [32]. Тут він комплектував гербарій для Української академії наук (нині НАН України). Саме з тих пір Сергій Олімпієвич на все життя знайшов у цій інституції справжніх колег і друзів, з якими спілкувався, а з академіком О. В. Фоміним навіть багато років листувався. Ці листи зберігаються у фонді відомого ботаніка і мають велике професійне та історичне значення. Цікаво, що згодом С. О. Іллічевський навіть хотів вчитися в аспірантурі під керівництвом О. В. Фоміна [4].

У 1923 р. Сергій Іллічевський закінчив останній курс природничо-математичного відділення Полтавського інституту народної освіти (нині Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка) та рік працював у ньому лаборантом Кабінету ботаніки (1923–1924) [43]. Він вступив до Російського Ботанічного Товариства, друкувався в академічних виданнях, брав участь у роботі двох Всесоюзних ботанічних з'їздів у Москві (1926) та Ленінграді (1928). На перший із них молодий науковець представив чотири своїх повідомлення, а на другий – аж п'ять! На 1927 р. С. О. Іллічевський мав майже два десятки публікацій [35].

Певний час, як сумісник, С. О. Іллічевський працював у Полтавському Політехнікумі (нині ПДАУ) у Кабінеті сільськогосподарської ботаніки (1922, 1923, 1924, 1926). Тоді він обіймав посаду літнього асистента з проведення практики [4]. Крім цього, виступав на засіданнях наукового гуртка із численними повідомленнями та доповідями [37].

Коло його захоплень було досить широким: від вивчення лікарських рослин і бур'янів до фенологічних спостережень. Цікавився Сергій Олімпійович дендрологією, проводив фітопатологічні збори, займався геоботанікою та дослідженням флори. Різномановна ботанічна діяльність сприяла вдосконаленню знань вченого і зробила С. О. Іллічевського одним із найкращих знавців флори краю. Саме у 1926 р. він вперше написав дві статті англійською мовою, надіславши їх до оргкомітету IV Міжнародного ботанічного конгресу, що проходив у США (м. Ітака), які були надруковані у його матеріалах [35].

У 1926 – 1927 рр. Сергій Олімпійович знову працював у музеї, на цей раз лаборантом-ботаніком [5, 41]. У згаданий час ця установа вела роботу з монографічного дослідження одного з найцікавіших районів Полтавської округи – Опішнянського [34, 41]. Останній був багатий на різноманітні природні об'єкти, археологічні пам'ятки та вирізнявся оригінальним побутом і діяльністю населення. Музей відрядив на два місяці дві експедиції. Одна з них досліджувала природу Опішнянського району (флору, фауну, корисні копалини), інша – вивчала побут населення та народні промисли. Сергій Іллічевський працював у складі природничої експедиції. Лише за перший день екскурсій ботанік знайшов 246 видів рослин! За дев'ять днів серпня 1927 р. він відмітив в околицях Опішні 434 їх види. Згадана місцина у свій час не зазнала впливу льодовика, тому і вирізнялася багатством флори. На цьому згодом С. О. Іллічевський наголошував в одній із своїх більш пізніх робіт, присвячених вивченню флори околиць м. Чернігова [22, 42].

У 1927 – 1928 рр. С. О. Іллічевському, тоді вже відомому знавцю флори Полтавщини, було доручено опрацювати гербарій Полтавського Державного Музею імені В. Г. Короленка (сучасний Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського). Він перевіряв усі музейні гербарні збори, що нараховували у той час 8000 аркушів, і виправив невірно визначені види. У сумнівних випадках дослідник звертався за допомогою до компетентних фахівців, таких як: Д. І. Літвінов і Б. О. Федченко, а також до харківських флористів

М. В. Клокова, М. І. Котова, Є. М. Лавренка та Н. О. Шостенко. З метою надання переліку більш детального характеру, С. О. Іллічевський вніс до нього свої спостереження над 380 видами рослин м. Лубен (проведені у липні 1920 р.) та інформацію про флору Полтавщини, складену за літературними відомостями. Крім цього, він подав межі розповсюдження рослин на теренах краю. Ботанік підрахував, що через Полтавщину проходять кордони розповсюдження 328 видів рослин. Цю особливість вчений пояснив напрямком кліматичних, ґрунтових і флористичних меж. Він вважав, що види, які зростають на межі свого ареалу, є найбільш вразливими. Тож не дивно, що деякі з них, відмічені С. О. Іллічевським для Полтавщини наприкінці 20-х рр. ХХ ст., сучасними флористами вже не вказуються. За С. О. Іллічевським, у згаданий час флора Полтавщини нараховувала близько 1270 видів квіткових і 20 видів судинних спорових рослин. Із них у фондах музею було зібрано майже 1030 видів [20, 41]. Як зазначав дослідник, багатство флори на території Полтавщини збільшувалось у напрямку з півночі на південь.

Відомо, що Сергій Олімпійович тісно співпрацював з Українським Комітетом охорони пам'яток природи й культури, заснованим при Народному Комісаріаті Освіти УСРР 1926 р. При ньому він обіймав посаду геоботаніка з обстеження цілинних степів. Основним завданням Комітету було дослідження та детальне вивчення на території України унікальних природних куточків з метою їх подальшого заповідання. Із 1927 р. Комітет почав видавати збірник "Охорона пам'яток природи на Україні", вже у першому томі якого були надруковані анкети для збирання відомостей про цілини, ліси, болота та торфовища, озера, ботанічні сади, дендрологічні парки та окремі меморіальні чи вікові дерева [33, 44]. Анкети були розроблені відомим ботаніком, Харківським крайовим інспектором охорони природи Євгеном Михайловичем Лавренком – майбутнім вченим світового рівня, академіком АН СРСР.

У 1927 р. за дорученням Комітету С. О. Іллічевський провів детальне експедиційне обстеження цілинних степів Полтавщини [31, 39]. У квітні-вересні він здійснив 15 виїздів до Червоноградського, Карлівського та Лубенського районів. Сергій Олімпійович зробив детальні геоботанічні описи Струківської, Розумівської, Ланнівської цілин, «Академічного степу» поблизу Лип'янки, цілини Дібрівського кінного заводу. Він склав опис ковилового степу на пісках і солончаках біля с. Скалонівки, дослідив рослинність неораних

курганів в околицях м. Червонограду. Також геоботанік вивчив степові блюдця між Лип'янкою і Розумівкою та чагарниковий степ під м. Червоноградом на так званій «Українській лінії» – залишках фортифікаційної системи, побудованої ще у 30-х рр. XVIII ст. Дослідник занотував загальний список рослин, що зустрічались на обстежених степових ділянках, в обсязі 198 видів. Зібраний під час експедицій гербарій найбільш характерних і найцікавіших рослин був переданий ним до наукових установ м. Харкова – Ботанічного саду та Інституту прикладної ботаніки. Результати досліджень С. О. Іллічевський направив до другого тому збірника «Охорони пам'яток природи на Україні», який був повністю присвячений степовим пам'яткам природи та степовим заповідникам [25, 33, 44]. Ця його стаття із згаданого видання згодом була опублікована у вигляді окремої брошури.

Принагідно слід відзначити, що дослідженням степів Полтавщини Сергій Олімпійович займався і раніше. Спочатку це були епізодичні виїзди у травні-червні 1919 р., більш детальне вивчення цікавих степових ділянок на території тодішньої Полтавської губернії (нинішніх Полтавської та Харківської областей) С. О. Іллічевський провів у 1923–1926 рр., здійснивши для цього 35 виїздів у природу. Він розпочав свої дослідження з Костянтиноградського повіту – степового району історично пізно заселеного, де ще на той час залишилось чимало степових ділянок [28, 39]. С. О. Іллічевський виявив на Полтавщині десять цілинних ділянок із добре збереженою флорою, вивчив їх видовий склад, зробив геоботанічні описи та шість років поспіль вів їх моніторинг. Під час екскурсій учений збирав гербарій. Відомо, що збори за 1924 р. він передав до Українського Ботанічного Товариства, а результати своїх досліджень степів південної частини Полтавщини представив на II Всесоюзному з'їзді ботаніків у січні 1926 р. у м. Москві [35]. У фондах Полтавського краєзнавчого музею до нашого часу збереглася невеличка частина гербарію С. О. Іллічевського, переважно за 1923 р. із Костянтиноградського повіту [45]. С. О. Іллічевський із сумом писав: «Після війни значна частина степу була розорана, але ще 1923 р. цілина Гамовецького мала площу у 800 десятин, рештки Струківської та Карлівської цілин були понад 200 десятин кожна» [26, с. 58; 44].

У 1928 р. завідувача кафедрою сільськогосподарської ботаніки Полтавського Сільськогосподарського Політехнікуму В. П. Кушніренко та професор Полтавського Інституту Народної Освіти

М. Ф. Ніколаєв розробили план колективного дослідження рослинності Полтавщини. Його обговорювали на зборах Полтавського Наукового Товариства при ВУАН. Важливо, що при підготовці проекту вказані науковці зверталися за порадою до С. О. Іллічевського. Останній допоміг їм скласти список літератури по флорі Полтавщини [11, с. 103–105]. Перелік містив 47 робіт, із них автором семи публікацій був сам С. О. Іллічевський.

Ще одним серйозним захопленням науковця була фенологія, якою він займався майже без перерви все своє життя, починаючи від 1917 р. [18]. Сучасним методам і напрямкам у фенології був присвячений виступ С. О. Іллічевського на засіданні природничої секції Наукового Товариства 17 квітня 1927 р. [11, с. XIII]. У низці власних публікації дослідник ґрунтовно висвітлював питання фенології, зокрема, другого цвітіння рослин. Ботанік виступив на захист «Закону Мінію-Іллічевського», відкритого ним у 1924 р., про залежність між ступенем розвитку у будові квітки та часом її цвітіння [12, 35]. Взагалі ж, підводячи підсумки своїх багаторічних фенологічних досліджень, Сергій Олімпійович не без гордості відмічав, що його діяльність у цій царині дозволила віднести місто Полтаву до переліку найкращих опірних пунктів фенологічної мережі колишнього СРСР. Адже висновки його роботи були перевірені у Софії, Парижі, Мельбурні, деяких містах Великобританії та Італії дуже авторитетними та відомими фахівцями. Вони майже повністю підтвердили дію зазначеного Закону [18, 35]. Важливо й те, що коли у вересні 1931 р. у Гаазі правління Фенологічної асоціації Нідерландів почало видавати журнал «Acta phaenologica», то С. О. Іллічевський був першим українським науковцем, який почав друкувати в ньому свої фенологічні спостереження, що проводив у Полтаві [35].

Обіймаючи численні посади у низці установ, працюючи в різних регіонах України, дослідник цілеспрямовано та фахово вивчав рослини, ставши знаним та авторитетним ученим-ботаніком, фенологом світового виміру, одним із піонерів заповідної справи на Полтавщині та в Україні. Сергій Олімпійович залишив по собі фундаментальну наукову спадщину, яка актуальна, і цікавить широкі кола сучасних вчених-природодослідників не лише Полтавщини, а й без перебільшення – усієї України. Зокрема, у згадані роки це стосувалося Полтавської, Харківської та Чернігівської областей [22, 27, 28, 31, 35].

Що ж до останньої області, то вперше її дослідження С. О. Іллічевським розпочались 1925 р., коли він жив у Майновці, працюючи у місцевому агротехнікумі лектором із метеорології та фітопатології [4]. Згодом, влітку 1928 р., коли Сергія Олімпійовича запросили до участі у комплексній експедиції з вивчення ґрунтів і геоботанічного обстеження Прилуччини, він продовжив цю роботу. Дослідження проводила Носівська сільськогосподарська дослідна станція. Очолив роботу відомий ґрунтознавець і агрохімік К. К. Гедройц, звідуєчий агрохімічним відділом установи. В експедиції брала участь і співробітниця Г. І. Можайська. Вона збирала гербарій флори Прилуччини та наносила на карту регіону найголовніші рослинні формації. С. О. Іллічевський визначав зібраний матеріал, проводив його геоботанічний опис і здійснював загальне геоботанічне районування. Таким чином були вивчені болотяна, лучна, лісова та піскова флора регіону, знайдено багато раритетів. Крім цього, вперше було досліджено 12 неораних могил (курганів) [24, 42]. У подальшому діяльність С. О. Іллічевського, який у той час жив у м. Чернігові, пов'язана з дослідженнями флори околиць міста [32, 42]. Відомо, що в Чернігівському учительському інституті (нині – Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка) С. О. Іллічевський працював із жовтня 1928 по квітень 1932 р., спочатку лектором I-го розряду, а потім професором I-го розряду [4, 22, 35]. Він викладав ботаніку та біологію, займався різноманітною науковою діяльністю. Також очолював в інституті студентський гурток із природознавства. Праця вченого була високо поцінована. У 1931 р. рішенням кваліфікаційної комісії Народного Комісаріату Освіти УРСР йому присвоєно звання професора ботаніки [4, 35]. Цього були удостоєні лише двоє з дев'яти рекомендованих дирекцією інституту претендентів. Про цей важливий факт своєї біографії вчений згадував у листі до академіка Володимира Леонтійовича Комарова від 19 січня 1936 р. [1].

На той час у м. Чернігові вже було затверджене ботаніко-географічне районування, запропоноване ще на початку 1925 р. Комісією Сільськогосподарського Наукового Комітету України. У 1927 р. Є. М. Лавренко опублікував карту геоботанічних районів України. На ній він виділив дві зони з підзонами та 15 районів, що нині відповідають здебільшого округам. Згідно з цією картою, м. Чернігів опинився у глибині Лісової зони (Полісся). Південна межа Полісся проходила за 80 км на південь від м. Чернігова – в районі м. Ніжи-

на. Тому флористичні знахідки С. О. Іллічевського типових степових видів давали всі підстави перенести північну межу Лісостепу на північ до м. Чернігова [29, 42]. Сергій Олімпійович звернув увагу на бідність і одноманітність флори околиць м. Чернігова. Він навіть порівняв, що за два роки досліджень зафіксував лише 458 видів рослин – майже стільки, скільки в околицях Опішні на Полтавщині знайшов за дев'ять днів у серпні 1927 р.! Бідність чернігівської флори він пояснив одноманітними ґрунтами та екологічними умовами, відсутністю цілої низки рослинних формацій (ліс, солончаки, торфові болота), а також впливом льодовика. За С. О. Іллічевським, флора околиць м. Чернігова нараховувала всього 474 види вищих рослин [22, 42].

У червні – липні 1931 р. Сергій Олімпійович провів обстеження 22 крейдяних відслонень в околицях м. Глухова на півночі Чернігівщини та описав їх видовий склад. Район досліджень знаходився на самому кордоні колишнього зледеніння, тому й не відрізнявся багатством флори [16, 42].

Всього ж, за період роботи у Чернігівському учительському інституті, С. О. Іллічевський надрукував понад 25 статей, присвячених фенологічним, геоботанічним і флористичним дослідженням (це майже третина робіт, що була написана вченим до Другої світової війни). Вісім із них опубліковані англійською та німецькою мовами, якими науковець володів вільно [35].

Досвід природоохоронної роботи С. О. Іллічевський опановував на практиці, коли вимушений був за станом здоров'я у 1932 р. переїхати з Чернігова на південь України. Там він працював геоботаніком у науково-дослідному Степовому інституті в Асканії-Новій (1932–1933), потім – геоботаніком Чорноморського заповідника (1934–1935), а ще пізніше – у Криму [10, 35, 38]. Тут він недовгий час (1938–1939) обіймав посаду завідувача відділу флори Нікітського ботанічного саду, досліджував флору Гірського степового Криму [35].

Про згадані місця роботи С. О. Іллічевського на півдні України відомості дуже незначні. Але деякі із них цікаві. Тож наводимо їх. Як відомо, прадавні степи завжди були найулюбленішими об'єктами досліджень С. О. Іллічевського. Тому не дивно, що він спробував дослідити найбільші із них у Європі – асканійські [10]. Тому на початку 1930-х рр. (1932–1933) він працював старшим фахівцем з геоботаніки Всесоюзного НДІ гібридизації і акліматизації тварин (нині

Інститут тваринництва степових районів імені М. Ф. Іванова «Асканія-Нова» – Національний науковий селекційно-генетичний центр з вівчарства). На жаль, науковий архів цієї установи загинув. Але знайшовся інший матеріал – спогади тодішньої колеги, науковця, а згодом ушавленого природознавця світового виміру, – академіка АН Туркменської РСР Н. Т. Нечаєвої [10]. Згадуючи зазначені роки і С. О. Іллічевського, Ніна Трохимівна зокрема відмічала: «Это был квалифицированный ботаник, но очень своеобразный. Работал он в одиночку, на нашу деятельность внимания не обращал. Интересовался теорией фенологии растений и высоко оценил мои фенологические наблюдения. Он предложил сделать совместную статью в английский журнал и сказал, что напишет её по-английски. Я не знала тогда английского языка и просила написать сначала по-русски, так как не смогу послать в печать статью, не зная, что в ней написано. Однако Илличевский ответил, что двойную работу делать не будет. Тогда заупрямилась я и не дала дневники для обработки, о чём впоследствии пожалела, так как все асканийские материалы пропали, в том числе и фенологические дневники. О. С. Илличевский в Аскании не прижился и, проработав весенне-летний сезон, куда-то уехал» [10, с. 102]. Та на цьому не закінчився асканійський період у строкатому житті С. О. Іллічевського.

Вдруге він пов'язав себе з ушавленим степовим Інститутом, коли вже працював у Чорноморському заповіднику. Це теж відбувалося у два етапи. Спершу (від 1934 по 1935) Сергія Олімпійовича хоч і взяли на роботу, але піддали, як тоді казали, «чистке» [4; 5, арк. 67 зв.]. Але він не сприйняв висновки і став доводити свій професійний рівень. Для цього навіть їздив до Москви на засідання Комісії Радконтролю. Саме ця висока інстанція відновила науковця у серпні 1935 р. у заповіднику [4]. Але тоді він не залишився тут і переїхав до Полтави [35]. Вдруге С. О. Іллічевський почав працювати у Чорноморському заповіднику від літа 1945 р. Тоді він був старшим науковим співробітником, а від початку 1947 р. – відповідальним виконавцем дослідної роботи «Динамика растительных биоценозов целин Аскании-Нова и окружающего её района Южного Заднепровья» раніше згаданого ВНДІ гібридизації і акліматизації тварин. Крім цього, ботанік працював у музеї Інституту, яким керував І. Д. Іваненко. Останній буквально засипав роботою С. О. Іллічевського, який фізично не міг водночас виконувати обов'язки геоботаніка та музейника. На цьому ґрунті стався конфлікт. Його розбирала спе-

ціальна комісія. У акті, складеному нею 26 квітня 1947 р. відмічались недоліки у роботі С. О. Іллічевського. Він не погоджувався з ними і навіть 29.08.1947 р. написав заяву на ім'я директора Інституту про те, що І. Д. Іваненко розгорнув проти нього «відверту травлю» [10, с. 104]. Крім цього, Сергій Олімпійович вказав на свої наукові доробки, серед яких була підготовка докторської дисертації та низки великих аналітичних статей. На жаль, усі ці матеріали так і не побачили світ, як і не була представлена до захисту докторська дисертація вченого. На початку осені 1947 р. він виїхав до Києва. Цікаво, що з Херсонщини переїхав і І. Д. Іваненко. Він обрав для подальшого життя Полтаву – рідне для С. О. Іллічевського місто. В тодішньому педагогічному інституті, який свого часу закінчив Сергій Олімпійович, Іван Дем'янович завідував кафедрою зоології. Тут він ні разу не обмовився, що знав видатного ботаніка, не кажучи про те, яку неприглядну роль зіграв у його долі.

Не дивлячись на такі прикрі моменти тогочасного життя С. О. Іллічевського, у згаданий період йому вдалося зібрати досить цікавий, багатий науковий матеріал. Перш за все, він торкався характеристики флори та рослинності чорноморських заповідників і дослідження фітопатогенних грибів судинних рослин острова Джарилгача [38]. Останні із них торкалися виявленого 51 виду мікроміцетів і були найбільш ґрунтовними за усі часи проведених на цьому заповідному об'єкті досліджень.

Знову доля звела Сергія Олімпійовича з краєзнавчим музеєм у Полтаві в 1936 р. Це був важкий період у житті установи. Сергія Олімпійовича зарахували на посаду завідувача природничим відділом, яку він обіймав із вересня 1936 по травень 1938 р. [5, арк. 67 зв.; 41]. Під час діяльності у музеї ботанік продовжував займатись дослідженням флори Полтавщини та опублікував десять наукових статей. Частина з них була результатом обробки попередніх досліджень на Чернігівщині [16] та на півдні України [14, 15, 23].

У 1936 р. почала виходити друком «Флора УРСР». Вона була започаткована Інститутом ботаніки АН УРСР. Досвідчений флорист С. О. Іллічевський опублікував рецензію на перший том цього видання, в якій відмітив його позитивні риси: чіткі дихотомічні таблиці, якісні ілюстрації, приділення уваги практичному значенню рослин, вказівкам конкретних місць знаходження рідкісних видів тощо [17]. В той же час науковець наголошував на тому, що у «Флорі» недостатньо використані ботаніко-географічні посилання, на-

віть наведені у публікаціях кінця 20-х рр. ХХ ст. Це й спричинило прикрі пропуски деяких видів, як *Gagea granulosa* Turcz., неточну вказівку ареалу ковили Лессінга, пропуск деяких місць зростання рідкісної осоки житньої та інше. Посилаючись на власні роботи, С. О. Іллічевський виправив недоліки та доповнив «Флору УРСР» цінною інформацією. Принагідно зазначимо, що у всіх 12 томах «Флори УРСР» (1936–1965) є вказівки на географічне поширення чималої кількості видів, взятих із гербарних зборів і робіт Сергія Олімпійовича. Крім того, його прізвище згадується серед переліку авторів, зазначених при таксонах, у 30-томному виданні «Флора СРСР» (1934–1964) поруч із прізвищами відомих українських систематиків і флористів. Все зазначене – красномовне свідчення високої професійності та авторитету науковця. Тому не дивно, що 15 травня 1937 р. Президія АН СРСР присвоїла С. О. Іллічевському вчений ступінь кандидата біологічних наук за сукупністю опублікованих праць без захисту дисертації [4, 35].

У 1938 р. у журналі «Советская ботаника» світ побачила хоч і невелика за обсягом, проте досить цікава та змістовна стаття С. О. Іллічевського. У ній він подав аналіз одного із старовинних провінційних гербаріїв – тодішнього Полтавського Державного Музею імені В. Г. Короленка. Останній нараховував у той час понад 12000 аркушів і включав збори близько 20 колекторів, починаючи від 1849–1852 років [13, 20, 41]. Із них у межах колишньої Полтавської губернії було зібрано 8877 зразків, що включали 1030 видів. Завідуючий відділом природи наголошував на цінності гербарію музею та зазначав, що частину зборів визначали провідні флористи: М. В. Цингер (збори Ярмоловича, 982 аркуші), В. І. Талієв (збори Н. Войтойніса за 1911 р.) і Й. К. Пачоський (збори В. Ф. Ніколаєва за 1911–1912 рр.). С. О. Іллічевський жалкував, що дана унікальна ботанічна колекція залишилась поза увагою спеціалістів при написанні вікопомних видань як «Флора СРСР» і «Флора УРСР».

Вчений активно опирався потугам господарників розорати на Полтавщині останні ділянки цілинних степів. За завданням Українського комітету охорони пам'яток природи й культури С. О. Іллічевський обстежив цікаві та цінні у природничо-історичному відношенні ділянки Полтавщини з метою їх подальшого збереження [6, арк. 3, 6, 7, 7 зв., 8, 9]. Деякі з них уже були заповідними, проте не мали єдиної координуючої установи. Це, в свою чергу, негативно позначалося на їх функціюванні, а в окремих випадках загрожувало

ло навіть існуванню взагалі. Сергій Олімпійович запропонував організувати в області комплекс із дев'яти заповідних об'єктів, які, на його думку, найбільш повно відображали б різноманіття природи Лісостепу. До його складу повинні були увійти: 150 гектарів Карлівської цілини; заповідник «Парасоцький» – вікові дубово-грабові ліси поблизу Диканьки; чагарниковий степ на так званій «Українській лінії»; нерозорані кургани; чималі солончаки при впадінні р. Берестової у р. Оріль; декілька ділянок цілинних степів із байбаковинами поблизу Сахновщини та хутору Вільного; близько 100 гектарів соснового лісу «Гетьманщина» з лісовою фауною; мішані ліси на лівобережних пісках біля м. Полтави («Триби») та болото, що знаходиться у глибині цих лісів, з північною флорою. При цьому дослідник наголошував на підпорядкуванні цих об'єктів єдиному господарю, що сприяло б науковій роботі та дотримувалось режиму охорони. Вже у ті часи С. О. Іллічевський порушував питання про комплексне використання заповідних об'єктів регіону, в т. ч. і з освітньою метою при проведенні польових практик для студентів-біологів та аграріїв. Завдяки кропіткій роботі вченого у лютому 1937 р. була проведена декретизація трьох природних об'єктів Полтавщини та надано їм статус заповідників обласного значення. Це – Карлівська цілина, Малоперещепинське болото та Парасоцький ліс [44]. С. О. Іллічевський брав також участь у розробці режиму їх експлуатації. Охорону заповідників було покладено на Полтавський Державний Музей імені В. Г. Короленка.

Відомо, що востаннє С. О. Іллічевський досліджував стан збереження заповідних об'єктів Полтавщини у серпні 1940 р. [6, арк. 12, 12 зв., 13, 13 зв.]. Згодом (14 серпня) він виїздив у Карлівський район на Академічну цілину. І хоча огляд ділянки відбувся в кінці літа, коли більшість степових рослин вигорає, вчений визначив чимало цікавих видів. Сергій Олімпійович зазначив, що південна частина цілини дуже вибита надмірним випасом і забур'янена, тож зберігати її надалі недоцільно. Північна ж, площею 70 гектарів, – збереглася значно краще і має велику цінність. На ній треба припинити випас і використовувати тільки під сінокіс. Після дослідження стану Парасоцького лісу у Диканському районі 25 серпня 1940 р. С. О. Іллічевський у доповідній записці директору Музею, якому був підпорядкований заповідний об'єкт, запропонував взяти ліс під особливу охорону, заборонити полювання та випас худоби [44]. Нині у фондах Полтавського краєзнавчого музею зберігаються п'ять гербар-

них аркушів, зібраних ботаніком під час інспектування заповідних об'єктів у 1940 р.

У згаданому році доля знову привела С. О. Іллічевського до Полтави. Це було пов'язано із доглядом за пристарілим і хворим батьком, який залишився сам після смерті у 1939 р. дружини Раїси Іванівни та доньки Валентини [4]. Прийшлося влаштуватись на роботу. Першого вересня 1940 р. Сергій Олімпієвич був зарахований доцентом Полтавського державного педагогічного інституту. Коло його наукових інтересів у цей час включало акліматизацію південних культур і вивчення впливу метеорологічних умов на початок цвітіння дикорослої та культурної флор. Ботанік також збирав гербарій в околицях м. Полтави, продовжував спостереження та займався камеральною обробкою гербарію флори Криму. Із наближенням фронту, п'ятого вересня 1941 р. заняття у вузі були припинені. 18 вересня 1941 р. німці увійшли до Полтави, а вже 20 вересня відділом Народної освіти при Полтавській міській Управі було сформовано новий штат, зорганізованого окупантами педінституту. С. О. Іллічевського було призначено завідуючим Ботанічним садом новоствореного вишу. Планувалося, що відомий вчений разом із іншими викладачами буде залучений до складання нових навчальних програм. І, дійсно, ця робота велася, але участі в ній Сергій Олімпієвич не брав. Натомість він не припиняв дослідів з акліматизації та друкувався на сторінках газет «Голос Полтавщини» і «Нова Україна». Об'єктом його досліджень стали сім культур: канатник, батат, китайський горох (вігна, або маш), фенхель, багаторічний льон, кроталярія та кунжут. До речі, два останні види С. О. Іллічевський почав культивувати на Полтавщині першим [43]. У зазначений період учений активно співпрацював із Управлінням парками та садками м. Полтави, якому допомагав у 1942 р. підібрати асортимент дерев і чагарників для відновлення зеленого вбрання обласного центру [40, 47]. Знавець дендрології, він переконував більш широко використовувати у зеленому будівництві хвойні рослини, яких на той час у місті було замало, вказував на їх переваги та декоративність [21, 40, 47].

У м. Полтаві С. О. Іллічевський пробув, вірогідніше за все, до літа 1943 р. Потім, за твердженням В. Є. Борейка, вчений «був вивезений німцями до Львівської області» [7]. Дещо по-іншому опишував цей час у своїй автобіографії сам С. О. Іллічевський. Зокрема, Сергій Олімпієвич зазначав: «В конце войны, осенью и до 1.04.1945

был выдвинут местным райкомом на работу в редакцию районной газеты в качестве корректора» [4, арк. 124]. А от уже пізніше (вересень 1945 р.), він змінив попереднє тлумачення цих подій від вересня 1943 по квітень 1945 рр. Вчений теж, як і В. Є. Борейко, зазначав, що його вивезли до Львівської області (між іншим, тоді ще окупованої німецькими загарбниками). Хто це зробив і для чого, він не пояснював [5, арк. 69 зв.]. Натомість, Сергій Олімпійович уточнював, що у Львівській області він опинився всупереч обіцяного йому Києва [5, арк. 69 зв.]. С. О. Іллічевський писав: «сначала числился при лесной школе, затем работал счетоводом маслозавода в Янове Львовской области, а далее был просто безработным, после освобождения Львовской области работал сначала бухгалтером артели, затем корректором, литработником и бухгалтером Иванофранковской районной газеты (Львовская область)...» [5, арк. 69 зв.]. На думку авторів і цей етап життя науковця потребує ретельного вивчення. Адже дивує те, що він – усе життя безпартійний, який ще й працював на окупованій території, потім міг стати за рекомендацією радянських партійних органів співробітником газети та ще й на Західній Україні.

Звичайно така посада не могла вдовольняти справжнього натураліста, яким був Сергій Олімпійович. Тому не дивно, що він полишив Львівщину і першого квітня 1945 р. знову переїхав до Державного Чорноморського заповідника, де працював старшим науковим співробітником – геоботаніком майже повний календарний рік до першого липня 1946 р. Крім цього напряму діяльності він розпочав дослідження тут із акліматизації трав'янистих і деревних рослин, що були завезені із Нікітського ботанічного саду [35]. У центральних виданнях України, газетах «Социалистическое земледелие» і «Радянська Україна» дослідник публікує популярні, але дуже цікаві розвідки про заповідник. Та працювати тут у подальшому С. О. Іллічевському більше не довелося, адже він переїхав у Київ до Ботанічного саду АН УРСР (нині Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України). У цій установі, яку тоді очолював давній друг родини Іллічевських – академік АН УРСР М. М. Гришко, С. О. Іллічевський обійняв посаду старшого наукового співробітника відділу флори та рослинності (01.10.1947–04.10.1949). Стараннями директора він навіть отримав житло на території Саду (будиночок метеоролога). Це сприяло його активній творчій роботі над складанням Генерального плану Саду. Досвідчений ботанік,

Сергій Олімпійович постійно допомагав молодим науковцям, з радістю виїздив в експедиції. Здавалось, що стале життя налагодилося, адже було з ким і над чим працювати. Та на превеликий подив, С. О. Іллічевський за власним бажанням подав дирекції Саду заяву на відрахування його з цієї установи [4; 5, арк. 67 зв.].

У кінці 40-х рр. ХХ ст. у Чернігові, де колись плідно працював С. О. Іллічевський, було відкрито Ботанічний сад, який згодом став філією Київського ботанічного саду АН УРСР. Саме туди на початку 1950 р. влаштувався Сергій Олімпійович [4]. Інформації про його роботу у цій установі автори не знайшли. Знаємо лише, що він працював тут до першого листопада 1952 р. Після цього поїхав в експедицію до Астраханської області (Російська Федерація). Мабуть, вона була недовгою, адже вже у кінці 1952 р. С. О. Іллічевський уже працював техніком-лаборантом заповідника АН УРСР «Хомутовський степ» (нині відділення Українського державного степового заповідника НАН України).

Починаючи від листопада 1954 р., вчений кілька разів письмово звертався до директора Ботанічного саду АН УРСР із проханням надати йому роботу наукового співробітника з дендрології у заповіднику «Біла Церква» (нині – Державний дендрологічний парк «Олександрія» НАН України). Мабуть, такої вакансії не було, і С. О. Іллічевський на початку листопада 1955 р. перевівся із заповідника «Хомутовський степ» на посаду наукового співробітника заповідника АН УРСР «Софіївка» (нині – Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України). Тут він брав участь у роботі з відновлення і поліпшення паркових композицій, вів надто багато дендрологічних спостережень. У 1959 р. в заяві на ім'я директора «Софіївки» Сергій Олімпійович просив надати йому додаткову відпустку «для лікування на півдні Херсонської області». Йому було дозволено пробути у відпустці до сьомого червня 1959 р. Цю інформацію нам люб'язно надіслали знані науковці Володимир Грабовий і Галина Чорна, яким ми висловлюємо сердечну подяку, адже до цього в їх звідомленні про життя С. О. Іллічевського в Умані не було конкретних даних. Та, на жаль, старання вище згаданих добродіїв не допомогли авторам довідатися про подальшу долю Сергія Олімпійовича. Ось чому ми поки що датуємо його земне життя 1959 роком.

Крім сина Сергія, в родині Іллічевських була і донька – Валентина, яка, швидше за все, народилася у Костянтинограді (нині

м. Красноград Харківської області) у 1900 р. [37]. Відомо, що вона навчалася у Полтавському інституті народної освіти (1922). Згодом перевелась із цього закладу для подальшого навчання до Полтавського агрокооперативного технікуму. Знаємо, що тут вона виконувала дослідження із сортовипробування квасолі під керівництвом професора В. І. Сазанова [37]. У 1927 р. Валентина Олімпіївна Іллічевська закінчила агрофак зазначеного вишу і була направлена до Лохвицької дослідної станції, де обіймала посаду селекціонера. Та більше вільного часу вона приділяла фітопатології, яку чотири роки поспіль студювала у професора А. Я. Трофимовича. Після цього Валентина Олімпіївна повернулася до Полтави. Тут від 10 березня 1930 р. по 18 лютого 1932 р. працювала лаборантом та асистентом Кабінету фітопатології, а згодом – лаборантом кафедри ботаніки Полтавського інституту свинарства – нинішнього ПДАУ. Потім В. О. Іллічевська працювала на різних посадах. Та на злеті фахової активності, у 1939 р., вона пішла за межу вічності.

Таким чином, усе викладене дає авторам можливість стверджувати, що всі представники родини Іллічевських – люди спільної культури, знань і високої громадської активності. Для них був характерний широкий кругозір і цілеспрямований розвиток сільськогосподарської та ботанічної науки досить вагомих і помітних не лише на локальному – полтавському рівні. Він має Всеукраїнське значення, тому потребує більш глибокого подальшого осмислення і донесення до різних галузевих інституцій.

Джерела та література

1. Архив АН СССР. – Ф. 277. – Оп. 4. – Д. 660. – Л. 6.
2. ДАПО. – Ф. Р-533. – Оп. 1. – Спр. 305. – Арк. 83.
3. Личное дело Илличевского Олимпия Александровича // Архив канцелярії Полтавської державної аграрної академії. – Спр. 466. – 30 арк.
4. Личное дело Илличевского Сергея Олимпиевича // Архив Національного ботанічного саду імені М. М. Гришка НАН України. – Спр. 160. – Арк. 134.
5. Личные дела уволенных сотрудников ботсада АН УССР в 1948 году. – Оп. 3-А. – Д. 19. – Л. 67 обор.
6. НА ПКМ імені Василя Кричевського. – Спр. 01-2. – Арк. 3, 6, 7, 7 зв., 8, 9.
7. Борейко В. Е. Сергей Олимпиевич Илличевский / В. Е. Борейко // Популярный биографо-библиографический словарь-справочник деятелей заповедного дела и охраны природы Украины, царской России и СССР (1860–1960). – Т. 1 (А – М). – К., 1995. – С. 120–122.

8. В. І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія / [уклад. В. М. Самородов, С. А. Кигим]. – Полтава: Полтав. літератор, 2008. – С. 157–159.

9. **Волосков В. Ф.** Найзнаменитіша в Україні / В. Ф. Волосков. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2013. – 256 с.

10. **Дрогобыч Н. Е., Самородов В. Н.** Асканийский период в биографии Сергея Олимпиаевича Иллчевского: 30-е – 40-е годы XX века / Н. Е. Дрогобыч, В. Н. Самородов // Біорізноманіття: теор., практ. та методич. аспекти вивчення в загальноосвіт. та вищ. школі: мат-ли Міжнарод. наук.-практ. конф. – Полтава, 2008. – С. 102–105.

11. Записки Полтавського Наукового при Всеукраїнській Академії Наук Товариства. – Вип. II. – 1928. – С. V – VI.

12. **Иллчевский С.** Быть или не быть закону соответствия хода цветения с ходом эволюции? / С. Иллчевский // Ботанический журнал СССР. – 1938. – Т. XXIII. – № 3. – С. 234–236.

13. **Иллчевский С.** Гербарий Полтавского музея / С. Иллчевский // Советская ботаника. – 1938. – № 4-5. – С. 188–189.

14. **Иллчевский С.** О вторичном цветении растений / С. Иллчевский // Советская ботаника. – 1937. – № 4. – С. 86–88.

15. **Иллчевский С. О.** Гигантские травы на Украине / С. Иллчевский // Природа. – 1937. – № 2. – С. 101–106.

16. **Иллчевский С. О.** Растительность меловых склонов северной Украины / С. Иллчевский // Советская ботаника. – 1937. – № 1. – С. 79–84.

17. **Иллчевский С.** Флора УССР [Рецензия] / С. Иллчевский // Советская ботаника. – 1937. – № 3. – С. 134–135.

18. **Иллчевский С.** Цветение растений окрестностей г. Полтавы в связи с температурой / С. Иллчевский // Советское краеведение. – 1934. – № 9. – С. 28.

19. **Іллчевський О.** Алювіальні ґрунти Куземинського лучного масиву / С. Іллчевський // Записки Полтавського С.-Г. Ін-ту. – Полтава, 1930, Т. IV. – № 1. – С. 115–127.

20. **Іллчевський С.** Гербарій Полтавського Державного Музею / С. Іллчевський // Збірник, присвячений 35-річчю Музею / [під ред. В. Бендеровського, Я. Риженка, М. Гавриленка]. – Полтава, 1928. – Т. I. – С. 141–226.

21. **Іллчевський С.** Дорогу шпильковим деревам! / С. Іллчевський // Голос Полтавщини. – 1943. – Ч. 14 (195). – 13 лютого. – С. 2.

22. **Іллчевський С.** Матеріали до флори околиць м. Чернігова / С. Іллчевський // Вестн. Киевского ботан. сада. – 1933. – Вип. 16. – С. 18.

23. **Іллчевський С. О.** Матеріали до флори приморської частини України / С. Іллчевський // Журнал Інституту Ботаніки АН УРСР. – 1937. – № 15. – С. 253–255.

24. **Іллчевський С.** Наслідки геоботанічного обслідування Прилуччини / С. Іллчевський // Бюлетень Прилуцького окружного музею. – 1929. – № 2. – Травень. – С. 1–7.

25. **Іллчевський С.** Обслідування цілинних степів Полтавщини в 1927 році / С. Іллчевський // Охорона пам'яток природи на Україні / [за ред.

проф. О. Федоровського та Є. Лавренка]. – Харків, 1928. – Зб. II. – С. 89 – 113.

26. Іллічевський С. Обслідування цілинних степів Полтавщини та їх охорона / С. Іллічевський // Вісн. природознавства. – 1929. – № 1–2. – С. 58–60.

27. Іллічевський С. Список найцікавіших рослин околиць міста Полтави / С. Іллічевський // Український ботан. журн. – 1926. – Кн. III. – С. 34.

28. Іллічевський С. Список рослин б. Константиноградського пов. Полтавщини / С. Іллічевський // Український ботан. журн. – 1928. – Кн. IV. – С. 37–50.

29. Іллічевський С. Тирса (*Stipa capillata* L.) у Чернігові в зв'язку з питанням про належність Чернігова до Лісової зони / С. Іллічевський // Вісник природознавства. – 1931. – № 1–2. – С. 63.

30. Іллічевський С. О. Українські назви рослин, їх походження та класифікація / С. Іллічевський // Зап. Полтавського Ін-ту Нар. Освіти. – Т. IV за 1926–1927 ак. рік. – Полтава, 1927. – С. 62–74.

31. Іллічевський С. Цілинні степи південної Полтавщини / С. Іллічевський // Труды с.-госп. ботан. – Харків, 1927. – Т. I. – Вип. 3. – С. 62.

32. Історія Академії наук України 1918 – 1923. Документи і матеріали. – К.: Наукова думка, 1993. – 376 с.

33. Охорона пам'яток природи на Україні / [за ред. проф. О. Федоровського та Є. Лавренка]. – Харків, 1927. – Зб. I. – С. 78–84.

34. Риженко Я. П[олтавський] Д[ержавний] М[узей]: Історичний огляд / Я. Риженко // Збірник, присвячений 35-річчю Музею / [під ред. В. Бендерського, Я. Риженка, М. Гавриленка]. – Полтава, 1928. – Т. I. – С. 12.

35. Русские ботаники (ботаники России – СССР): биографо-библиографический словарь. – Т. III: Горницкий – Ищереков / [сост. С. Ю. Липшиц, отв. ред. акад. В. Н. Сукачев]. – М.: Изд-во МОИС, 1950. – С. 444–446.

36. Самородов В. М., Кигим С. А. Полтавське сільськогосподарське товариство (1865–1920 рр.): історія, звитяги, першопостаті / В. М. Самородов, С. А. Кигим / [наук. ред. В. М. Самородов]. – Полтава: Дивосвіт, 2015. – 160 с.

37. Самородов В. М., Халимон О. В. Аграрний просвітник О. О. Іллічевський (1865–1941) / В. М. Самородов, О. В. Халимон. – Полтава: Дивосвіт, 2020. – 98 с.

38. Уманец О. Ю. Исследования С. О. Илличевского в Черноморском заповеднике / О. Ю. Уманец // I відкритий з'їзд фітобіологів Херсонщини (Херсон, 6 квітня 2006 р.): зб. тез. доп. – Херсон, 2006. – С. 56.

39. Халимон О. Ботанічні студії Сергія Іллічевського в околицях Полтави у першій половині ХХ ст. / О. Халимон // Географія та екологія Полтави: мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. 25 квітня 2008 р. – Полтава: Верстка, 2008. – С. 123–127.

40. Халимон О. Дендрологічні дослідження ботаніка С. О. Іллічевського / О. Халимон // Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток: зб. наук. ст. – Полтава: Дивосвіт, 2012. – Вип. VII. – С. 110–122.

41. Халимон О. Роль Полтавського краєзнавчого музею в науковій долі Сергія Іллічевського / О. Халимон // Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток: зб. наук. ст. – Полтава: Дивосвіт, 2011. – Вип. VI. – С. 315–333.

42. Халимон О. Чернігівський період життя ботаніка С. О. Іллічевського / О. Халимон // Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток: зб. наук. ст. – Полтава: Дивосвіт, 2013. – Вип. VIII. – С. 349–355.

43. Халимон О. В. Діяльність Сергія Іллічевського у Полтавському педінституті / О. Халимон // Біорізноманіття. Теорія, практика та методичні аспекти вивчення у загальноосвітній та вищій школі.: мат-ли Міжнарод. наук.-практ. конф. / [за ред. М. В. Гриньової]. – Полтава: Друкарська майстерня, 2010. – С. 35–38.

44. Халимон О. В. Природоохоронна діяльність ботаніка Сергія Іллічевського на Полтавщині / О. Халимон // Природоохоронний рух на Полтавщині: мат-ли наук.-практ. конф. – Полтава: Верстка, 2006. – С. 68–72.

45. Халимон О., Старченко В. Гербарій С. О. Іллічевського у Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського (каталог) / О. Халимон, В. Старченко // Полтавський краєзнавчий музей: Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток: зб. наук. ст. – Полтава: Дивосвіт, 2016. – Вип. XI. – С. 275–294.

46. Халимон О. В., Самородов В. М. Родина Іллічевських в ювілейному осмисленні та документах / О. Халимон, В. Самородов // Вісн. Полтавської держ. аграр. академії. – 2005. – № 4. – С. 92–97.

47. Хржановський. Найближчі завдання зеленого будівництва в місті Полтава / Хржановский // Голос Полтавщини. – 1942. – Ч. 157 (175). – 6 грудня. – С. 4.

Keywords: Poltava Agricultural Society, Poltava Nature Lovers Society, agronomy, botanic, phitopatology, Olimpii Oleksandrovych Illichevskiy, Vslentyua Olimpiivna Illichevska.

Ключевые слова: Полтавское сельскохозяйственное общество, Полтавское общество любителей природы, агрономия, ботаника, фитопатология, Олимпий Александрович Илличевский, Сергей Олимпиевич Илличевский, Валентина Олимпиевна Илличевская.

SUMMARY

Viktor Samorodov, Olena Khalymon

The Illichevskiy – Poltava Intellectuals in Three Anniversary Dimension

Life and work of professional activity of Poltava intellectuals of the second half of the 19th – late 20th cc. agrarians O. O. Ollichevskiy (1865–1941), V. O. Illichevska (1900–1939) and botanist S. O. Illichevskiy (1895–1959?) are described.